

УДК 327

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.50.25>

НЕФОРМАЛЬНІ ПРАКТИКИ ВЗАЄМОДІЇ У МІЖНАРОДНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ВИМІР

Анастасія Перфільєва, Володимир Правдін

*Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»,
фінансово-економічний факультет, кафедра міжнародних відносин і аудиту
пр. Дмитра Яворницького, 19, 49005, м. Дніпро, Україна*

У статті аналізуються неформальні практики у міжнародних відносинах з позицій пошуку змістовного ідентифікаційного визначення. Автори зауважують на невід'ємному сполученні формальних та неформальних практик взаємодії, наголошуючи на потребі виявлення низки сутнісних характеристик неформальних практик як самостійного предмету дослідницької уваги. Констатується, що неформальна політика є невід'ємною частиною відносин між державами та історично поширюється на всіх міжнародних акторів. Неформальні практики – давнє і складне явище, яке використовується в різних регіонах світу для досягнення цілей в міжнародному середовищі. Вивчення неформальних практик має велике значення в академічному дискурсі, оскільки дозволяє проаналізувати динаміку та взаємозв'язки між акторами на світовій арені. На основі синтезу різних підходів до розгляду неформальних практик в міжнародних відносинах, автори визначають неформальну практику як набір стратегій і тактик, що використовуються суб'єктами міжнародних відносин для реалізації своїх інтересів без формалізації взаємин у відповідності до офіційних дипломатичних практик чи оприлюднених визнаних угод. Використання таких практик дозволяє акторам мати більшу гнучкість у захисті своїх інтересів, надаючи можливість використовувати непрямі контакти та альтернативні засоби взаємодії. Неформальні практики в міжнародних відносинах здатні нівелювати неефективність формальних практик, створюючи основу для комунікації та налагодження діалогу між суб'єктами міжнародних відносин. Тож неформальні практики є частиною традиційної політики в міжнародному просторі, які володіють своїми можливостями функціональності та доцільності з огляду на багатовимірність та складність світового політичного процесу.

Ключові слова: неформальна практика, міжнародні відносини, взаємодія, концепт, сутність неформальної практики, міжнародне середовище.

Постановка проблеми. Неформальні практики у міжнародних відносинах історично давнє, складне, багатоаспектне і багатопланове явище, яке поступово поширилося на взаємини усіх міжнародних акторів. Нині, завдяки результативності, неформальні практики стали важливою частиною зовнішньої політики будь-якої країни. Водночас спостерігається очевидна концептуальна незавершеність у визначенні цих практик у науковому дискурсі міжнародних відносин. Дослідження неформальної політики в міжнародних відносинах може дати розуміння мотивацій і цілей суб'єктів міжнародних відносин, які беруть участь у міжнародній політиці. А постійне розширення та урізноманітнення практик неформальної взаємодії у сучасних міжнародних відносинах актуалізує потребу в науковому осмисленні неформальної політики як предмета спеціального вивчення з використанням новітніх методів на основі міждисциплінарного підходу. Тож **метою статті** є визначення суттєвих властивостей неформальної взаємодії в міжнародному середовищі, які дозволять наблизитися до формування концепту. Дослідницька увага у вітчизняному науковому дискурсі до проблем неформальних практик переважно зосереджена на питаннях

внутрішньополітичних процесів та державотворення (Дорош Л., Діденко І., Кирсенко О., Колодій А., Краснополська Т., Курілло В., Кушнар'єв І., Олійник О., Рибій О., Сахань О., Фісун О., Шевченко Т. та ін.), хоча в цілому загально визнаною є взаємообумовленість внутрішньої та зовнішньої політики держави. Тож якщо неформальні практики присутні у внутрішній політиці, вони однозначно потрапляють до середовища міжнародної взаємодії. На нашу думку, концептуалізація неформальних практик стає ключовою для забезпечення кращого розуміння та більш якісного аналізу явищ сучасного міжнародного життя.

Виклад основного матеріалу. Концептуалізація неформальних практик на міжнародній арені пов'язана з розвитком школи політичного реалізму. Один з класиків реалізму Г. Моргентау у роботі «Політичні відносини між націями: боротьба за владу та мир» стверджував, що дипломатичні переговори стосуються не лише офіційних домовленостей, а й низки неформальних процесів, за допомогою яких держави можуть впливати на поведінку одна одної без підписання договорів чи публічних заяв [1]. Це розуміння було далі розвинуте К. Волтцем у «Теорії міжнародної політики», де він припустив, що динаміка влади в міжнародних системах формується такою ж мірою як приватною дипломатією, так і офіційними державними діями, такими як війни чи союзи між націями. К. Волтц також намагався дати визначення неформальним практикам, у книзі ці практики він називає «informal processes», у перекладі з англійської «неформальні процеси». На його думку, неформальні процеси – це процеси, за допомогою яких одні держави протистоять діям інших, через альянси або політику балансу сил [2]. В цілому, представники реалізму акцентували увагу на політичних, економічних та військових чинниках, які визначають міжнародні взаємини та здатність держав захищати свої національні інтереси, включаючи практики неформального плану, чим зробили вагомий внесок у розуміння політичної взаємодії, конфліктів, угод та стратегій держав на міжнародній арені. Тож друга половина ХХ ст. завдяки представникам реалізму стала часом певного відкриття неформальних процесів як явища, що є широко поширеним, але недостатньо концептуалізованим. Тією або іншою мірою науковці, в межах своїх проблемних досліджень, залучали поняття неформальності до вивчення реалій політичного життя. Так, у своїй класичній праці «Витоки тоталітаризму» Ханна Арендт, зокрема, також торкається питань неформальних практик у формуванні політичних рішень і захисту прав людини, зауваживши, що формальна політика, керована правовими рамками, не є єдиною рушійною силою політичних результатів. На її думку, неформальні практики, хоча вони чітко не визначені, відіграють значну роль у формуванні політики та її впливу на суспільство. Виникнення неформальних практик Х. Арендт пов'язує з існуванням неписаних норм або закулісних переговорів [3]. Поступово закордонний науковий дискурс залучає категорію «неформальна політика» як інструмент для осмислення практик міжнародної взаємодії. Так, американський політолог Р. Когейн стверджує, що, хоча держави можуть формально визнавати певні правила їхньої взаємодії, багато з того, що насправді відбувається між ними, базується на неформальній політиці – тих неписаних правилах чи очікуваннях, які визначають поведінку держави [4]. Американський політолог Пітер Хаас, аналізуючи можливості впливу на прийняття рішень та дії, звертає увагу на той факт, що неформальні обміни думками та ідеями між представниками різних держав дозволяють досягати згоди у складних випадках міжнародної взаємодії. Забезпечуючи обхід офіційних механізмів та практик комунікації, неформальна політика сприяє спільному пошуку рішень для розв'язання проблем [5]. Тож, хоча офіційний дипломатичний шлях залишається невід'ємним, неформальні практики надають простір для діалогу та взаєморозуміння. Неформальність сприяє артикуляції різних точок зору, що сприяє кращому розумінню проблем міжнародного життя.

Відомий американський політолог Дж. Міршаймер у своїх роботах звертається до практик «дипломатії поза протоколом», яка реалізується шляхом приватних зустрічей і не підлягає громадському контролю та підзвітності. Такі практики неформальної політики здатні бути потужним інструментом в управлінні глобальними справами, оскільки вони створюють передумови для більшої гнучкості під час обговорення складних питань без публічного оприлюднення своїх позицій [6]. Досліджуючи неформальність у політиці взагалі та наявність неформальних структур і процесів в організаціях зокрема, Майкл Ліпсон наголошує, що будь-які громадські організації на міжнародній арені мають як формальну структуру, якою є офіційна організаційна схема, так і неформальну структуру, яка діє поряд з нею, паралельно. Неформальна структура включає приховані мережі, відносини та процеси, які існують в організації, але офіційно не визнані. Ці неформальні елементи не задокументовані та не відображені в офіційному документообігу, але вони відіграють значну роль у тому, як організація насправді функціонує [7]. Тож неформальними практиками просякнуте функціонування міжнародного суб'єкта і часто вони є визначальними в колі причинно-наслідкових зв'язків.

На окрему увагу заслуговує внесок у вивчення проблематики неформальних практик у міжнародних відносинах таких дослідників як Джордж Кеннан, Генрі Кіссінджер та Збігнев Бжезінський. Вони зробили значний внесок у розвиток вивчення неформальної політики, будучи свідками та учасниками ключових історичних подій другої половини ХХ ст., які у багатьох аспектах стали наслідком неформальних процесів у міжнародних відносинах. Джордж Кеннан, як один з архітекторів американської стратегії стримування СРСР, просував ідеї використання неформального впливу на супротивника, зокрема засобами інформаційної та психологічної війни, прямої економічної або прихованої політичної допомоги. Генрі Кіссінджер – визначний дипломат, який протягом десятиліть зберігає статус авторитетного і впливового політика глобального рівня – активно використовував неформальні канали для укладення угод зі світовими лідерами і досягнення мирного розв'язання конфліктів. Він часто застосовував таємні зустрічі або телефонні дзвінки, щоб обговорити дуже складні питання, які не можна було відкрито обговорювати через політичну чутливість або потенційну негативну реакцію громадськості. Узагальнюючи свій досвід в роботі «Дипломатія», Генрі Кіссінджер звернув увагу на важливість неформальних практик у веденні зовнішньої політики. Він показав, як застосування таких методів, як таємні зустрічі та обмін секретною інформацією, може допомогти досягати цілей на міжнародній арені [8]. Збігнев Бжезінський – видатний американський політичний діяч та геополітик, який зосереджував свою увагу на розробці стратегій стримування радянської загрози без використання ядерної зброї. У своїй книзі «Велика шахівниця» Зб. Бжезінський розглядає роль неформальних мереж у глобальній конкуренції за вплив та ресурси або у співробітництві. Він аналізує різні аспекти міжнародних відносин, включаючи дипломатію, економіку, військову стратегію, релігійні та культурні впливи, і стверджує, що неформальні практики грають значну роль у формуванні міжнародного порядку [9]. Джордж Кеннан, Генрі Кіссінджер і Збігнев Бжезінський заклали фундамент сучасних досліджень неформальних практик у міжнародних відносинах. Їх внесок у формування академічних підходів до цієї проблеми включає розуміння змісту та обґрунтування доцільності неформальних методів у міжнародному спілкуванні.

На поточному етапі ми спостерігаємо активні дискусії навколо самого концепту неформальної політики, що можливо пояснити низкою чинників. По-перше, існує суперечка щодо визначення меж між формальними та неформальними аспектами політики. По-друге, питання щодо того, наскільки неформальна політика впливає на прийняття

рішень та глобальні процеси. По-третє, базова відсутність консенсусу щодо того, що таке «неформальність» в політиці в принципі. Кожна країна може мати свій унікальний підхід до дипломатичних переговорів і певні традиції у взаємодії з іншими державами. Таким чином, визначення, яке підходить для однієї країни, може не влаштувати іншу через відмінності в культурі чи специфіку політичної системи. Наприклад, деякі країни можуть вважати певні дії прийнятними, тоді як інші вважають їх недоречними, ця різниця може призвести до двох різних інтерпретацій «неформальності» у відносинах між державами. Також зауважимо, що зазвичай неформальну політику дорівнюють неформальній дипломатії, проте, важливо відзначити, що неформальна дипломатія є лише частиною поняття «неформальна політика». Важливо відзначити, що оскільки неформальність є частиною таких негативних феноменів, як корупція, непотизм, фаворитизм, неформальність у політиці описують як негативний феномен: як викривлений, «неправильний» та корисливий спосіб політичних акторів реалізувати власні або вузько корпоративні інтереси [10, с. 17]. Тож розглядаючи міжнародні практики неформальної взаємодії також видається ймовірним сприймати їх як дії за межами визнаних правил і норм, що цілком можуть перебувати на межі або за межею законності. Водночас в міжнародному середовищі правила та норми не володіють абсолютною обмежувальною силою. Крім того, очевидним є позитивний функціональний вплив на міжнародне середовище неформальних практик. Тож неформальні практики є частиною традиційної політики в міжнародному просторі, які володіють своїми можливостями функціональності та доцільності з огляду на багато вимірність та складність світового політичного процесу. Неформальні практики здатні полегшити комунікацію і налагодити діалог в складних міжнародних умовах. Водночас варто пам'ятати про амбівалентність неформальних практик: неpubлічна та закрита неформальна практика суперечить демократичним принципам, а з іншого має функціональне значення, спрощуючи ухвалення рішень і дозволяючи виходити з «пазових» ситуацій. Очевидно, що неформальні відносини можуть розглядатися як певний базис, над яким виникає надбудова легальних структур і норм міжнародної взаємодії в сучасних умовах. Неформальні практики в міжнародних відносинах здатні заповнити неефективність формальних інститутів і практик, створюючи основу для комунікації та налагодження діалогу між суб'єктами міжнародних відносин. Очевидно, що неформальна політика в контексті міжнародних відносин є складною і різноманітною, оскільки її характеристики можуть значно відрізнятися залежно від культурних відмінностей, геополітичного положення, економічних інтересів та ідеологічних переконань. Це створює неоднозначність та різноманітність у визначенні та розумінні неформальної політики в міжнародному контексті.

Узагальнюючи підходи до визначення «неформальності» в міжнародних відносинах на поточному етапі, можна визначити три напрями в розкритті змісту неформальної політики.

Один з них передбачає визначення неформальної політики як комплексу неписаних правил, які керують взаємодією між державами, не будучи офіційно закріпленими в договорах чи угодах.

Друге визначення, презентує неформальну політику як прийняття рішень, які базуються на міжособистісних стосунках осіб, які мають вплив на певне питання чи сферу політики.

Третій підхід до визначення, фіксує, що неформальна політика – це комунікації між державами, які відбуваються за зачиненими дверима, тобто приватні зустрічі, що проводяться з представниками різних країн, де угоди укладаються неформально, а не у вигляді юридично обов'язкових договорів, підписаних відповідно до міжнародного права.

Неформальна політика в сучасних міжнародних відносинах визначає багато аспектів взаємодії між суб'єктами міжнародних відносин, від угод і конфліктів до торгівлі та спільних зусиль у вирішенні глобальних проблем.

Тактика поєднання формальних і неформальних стратегій має бути свідомим відображенням конкретних прагнень міжнародного актора і викликів, з якими він стикається. В епоху, коли міжнародні відносини стають все більш складними та взаємопов'язаними, розумна інтеграція формальної та неформальної політики залишається постійною проблемою. Успіх такого сполучення залежить не лише від компетенцій суб'єктів, але й від здатності адаптуватися до змін динаміки глобальних справ. Саме складна синергія між формальним і неформальним забезпечує ефективність сучасних практик міжнародної взаємодії.

Висновки. Спираючись на подані передумови, можемо визначити неформальну політику як набір стратегій і тактик, що використовуються суб'єктами міжнародних відносин для реалізації своїх інтересів без формалізації взаємин у відповідності до офіційних дипломатичних практик чи оприлюднених визнаних угод. Водночас треба наголосити що неформальна політика це перш за все взаємодія, взаємодія між суб'єктами міжнародних відносин, і за своєю суттю неформальна політика спирається на розуміння того, що динаміка влади визначається не лише державними суб'єктами, але й тими, хто діє поза традиційними політичними рамками. Це означає, що недержавні суб'єкти можуть мати значний вплив на результати, навіть якщо вони не мають прямого доступу або контролю над процесами прийняття рішень на національному рівні – наприклад, шляхом лобістських зусиль, спрямованих на іноземну громадську думку, надання альтернативних джерел фінансування для проектів, які вважаються занадто важливими та політично-чутливими для підтримки лише урядами. Інструменти неформальної політики можуть варіюватися від економічних санкцій, лобіювання і бойкоту до збору розвідувальних даних і таємних воєнних операцій. В останні роки ці методи стали більш поширеними, оскільки використання лише офіційних методів, не завжди дозволяє у повному обсязі реалізувати поставлені цілі на міжнародній арені. Головна мета неформальної політики – це досягнення власних цілей, яких було б важко досягти через офіційні канали, через неможливість реалізації їх через ці канали, або ж через довгу процедуру узгодження певних рішень для реалізації власних цілей. Тобто неформальна політика надає суб'єктам міжнародних відносин гнучкість для забезпечення своїх інтересів без необхідності проходити через офіційні канали. Ця гнучкість дозволяє країнам досягати цілей швидше і з використанням менших витрат. Гнучкість, виражену в неформальній політиці, можна розглядати як ключовий інструмент заохочення до співпраці та самої співпраці між країнами на глобальній арені. В цілому, саме гнучкість неформальних практик дозволяє знаходити більш креативні рішення, заохочує компроміс між націями та створює міцніші відносини між країнами.

Список використаної літератури

1. Morgenthau H. Politics among nations. The struggle for power and peace. New York: Alfred A. Knoph, 1949. 532 p. URL: <https://ia601507.us.archive.org/24/items/in.ernet.dli.2015.74487/2015.74487.Politics-Among-Nations-The-Struggle-For-Power-And-Peace.pdf>
2. Waltz K. Theory of International Politics. McGraw-Hill, 1979. 251 p. URL: https://d11.cuni.cz/pluginfile.php/486328/mod_resource/content/0/Kenneth%20N.%20Waltz%20Theory%20of%20International%20Politics%20Addison-Wesley%20series%20in%20political%20science%20%20%201979.pdf
3. Arendt H. The origins of Totalitarianism. Meridian Books, 1973. 574 p. URL: <https://s3.amazonaws.com/arena-attachments/1290548/64836c813719caddbfcb8d095829b5a2.pdf?1506389983>

4. Keohane R. Cooperation and international regimes. *After Hegemony: Cooperation and Discord in World Political Economy*. 1984. P. 49–64. URL: <https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/5526008/course/section/6018534/%28Principal%29%20KEOHANE%20R.%20%281984%29.%20After%20hegemony%20cooperation%20and%20discord%20in%20the%20world%20political%20economy%281%29.pdf>
5. Haas P. Epistemic Communities and International Policy Coordination. *International Organization*. 1992. Vol. 46 (1). P. 1–35. URL: <https://fbaum.unc.edu/teaching/articles/IO-1992-Haas.pdf>
6. Mearsheimer J. The Tragedy of Great Power Politics. New York – London, 2001. 568 p. URL: <https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=download&did=216573&kod=JPM755>
7. Lipson M. Peacekeeping: Organized Hypocrisy, 2002. 49 p. URL: https://www.peacewomen.org/sites/default/files/pk_peacekeepingorganizedhypocrisy_2007_0.pdf
8. Кіссінджер Г. Дипломатія / Пер. В.Горбатько. Київ : КМ-Букс, 2021. 864 с.
9. Бжезінський З. Велика шахівниця / Пер. О. Фешовець. Харків : Фабула, 2019. 288 с.
10. Шевченко Т.В. Сутнісні характеристики та ознаки неформальної політики. *Мажістеріум*. 2016. Вип. 64. С. 14–19. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/babaf92e-c50d-4b59-9ec2-9f3c24b0e309/content>

INFORMAL PRACTICES OF INTERACTION IN THE INTERNATIONAL ENVIRONMENT: THEORETICAL AND CONCEPTUAL DIMENSION

Anastasiia Perfilieva, Volodymyr Pravdin

Dnipro University of Technology,

Faculty of Finance and Economics, Department of International Relations and Audit

Dmytra Yavornytskoho Ave., 19, 49005, Dnipro, Ukraine

The article analyzes informal practices in international relations from the perspective of finding a meaningful identification definition. The authors note the inherent combination of formal and informal practices of interaction, emphasizing the need to identify a number of essential characteristics of informal practices as an independent subject of research attention. It is stated that informal politics is an integral part of relations between states and historically applies to all international actors. Informal practices are an ancient and complex phenomenon used in different regions of the world to achieve goals in the international environment. The study of informal practices is of great importance in academic discourse, as it allows us to analyze the dynamics and interrelationships between actors on the world stage. Based on a synthesis of different approaches to the consideration of informal practices in international relations, the authors define informal practices as a set of strategies and tactics used by actors in international relations to realize their interests without formalizing relations in accordance with official diplomatic practices or published recognized agreements. The use of such practices allows actors to have more flexibility in protecting their interests, providing the opportunity to use indirect contacts and alternative means of interaction. Informal practices in international relations can offset the ineffectiveness of formal practices, creating a basis for communication and establishing a dialogue between actors in international relations. Therefore, informal practices are part of traditional politics in the international space, which have their own possibilities of functionality and expediency, given the multidimensionality and complexity of the global political process.

Key words: informal practice, international relations, interaction, concept, essence of informal practice, international environment.